

Ա Ր Ե Ի Մ Ո Ի Տ Ք

ԱՐՁԱԳԱՆԳ ԵՒ ՐԱԳՈՅԹԻ ԼՈՒՍԱՆՈՐՈՒԹՅԱՆ.

Բ. Տարի. թիվ 2 Բարիկ, տարին 20 ֆր. գործակալ Պ. Թեռապետեան, Rue de Madame. 43. 1861, փետրվար 15.
Բարիկի գուրս, Թեռապետեանի ծովագրերուց քաղաքներու համար 25 ֆր.

ԿԻԹԱՌ ԱՆՈՒՆ ՀԱՆԻԷՍԸ

Հայ օրիսրգները իրենց բնական համեմատութիւնը մասնային եւ հին աւանդութիւնները ուրանալէն ետեւ, բնական էր որ Եւրոպայի սուս օրիսրգներուն նմանեալ աշխատէին, ահանց հաղորատու եւ հաղորատուանէին. մտածմանն երկամբ իրաւունք մը մէջ ամերիկեան, մտդերնին հասած բանաստեղծութիւն, մէջքերնին պոլեմայի թեւերով տրտնէին, գիրիկն հարկաւթիւնը կամ խորշիւրը քառաչափ կտարներով զարգարէին, մէկ խոտքով բռնեք աղջկային երեսի ջուրը Գոյնիւրի ջուրով որբէին սրտէս դի պարզեմեւ երեսին... օտարներու: Հայերուն պէս օտարին վրայ հայի սուս մայրաքաղաքի կայ մարգկաւթիւն մէջ:

Հոս մարդերու համար յաւատարմութիւն կը սկսուի այս, եւ կը դարձնեն երբ ներհակ կարծիք մը կը լսեն: Ոտարներու կեղծով չը զարգարուի, օտարներու կերած ապօրք չը ծածծըմէ, խամա թիւն է, եւ մեր հին բոլոր մտքուր գեղատար պաշտօն մեք, իրր թէ ամերիկացի մը վրայ բազմուի եւ անով երեսուի բնկերութեան մէջ:

Խամաւթիւն սրբան եւ ուղին, բոլոր այս խամաւթիւնը փառութիւն լնանք իւրեքի է: Խամաւթիւնը կանանց գոյն աւնի եւ ոչ մեռելի գեղեցկութիւն: Խամաւթիւնը դո՛ն գեւ հոս չը հանէր եւ աստիանութեան պէս մեր Եւրոպայ չը հիւնէր: Խամաւթիւնը թիւն է, գիտենք, բոլոր այս թիւնութիւնը ուղեանքի ուրիշ անդամի վրաս չը տար, ոչ կենթադրէ միշտ գործութիւն:

Ինչպէս տան շինելու համար չը տալու փողուր որդնուհար փայտն սուրի կ'արծէ, նոյնպէս խոտ մարդը շարժան գիտէ: Մենք տեղի լա կը սեղինք խամաւթիւնի բոլոր քան թէ հոսած կրմէն... Տհոս պատգամ շատով ծառէն չը բամբուիք, կրնայ դիւրաւ անուշութիւն ունաւ, կանկիլ, հոտնիլ, հոտնիւր եւ սուրը հոտա մը ձգել իրմէ կողք: Իսկ հոսած ծովիկէն կամ փառած պատգամ ինչ տարաւոր կը յաւատարմութիւնը սերունդներու համար... Ո՛վ որ գոյն կը սերունդն իր փառք տրաւ կամ հայրենիքի դաշտին մէջ, ուրիշ ինչ կրնայ հնձել իմէ ոչ Թամաւթի բերք մը ընտանիքի եւ աղջկաւթիւն համար...

Գու. է մեզ բոլոր թէ ամենք պարանով եւս չ'են բաւարմար եւ օտարին կողմութիւնը սուրի հեռու կը

տանին: Հաղորատու հեռ բարքը կը փախեն, լեղուի հեռ սիրար եւ վարքի հեռ հոյսութիւնը: Աղաժնին յաւատարմութիւն չ'է հաղորատու կողմերայութիւն: Իրենց մարմնի վրայ թուիլ աւերապախ ներքեւ, օտարին տխրութիւն կը ծիւն ինչպէս աղաւթի կտրի ներքեւ ոտարաւի (4) ծովիկէն: Իրենց միտքը աւրի գրաւոր շնանի եթէ ոչ դիւեր ցարեկ պիտի երգուելու համար նոր հնարք մը գտնել:

Խոտայի գերի հայու աղջիկ տեսնել, քանի մը տարի ստալ Պոլսի մէջ, որաւ վրայ հոյու շնորհք չ'էր մնայել, որաւ կարծիքները անհեթեթ պանդուած մ'էին եւ որաւ լեղուն մինչեւ ետք օտար լեղուի խառնուրդ մը կը թուի: Թիւրքի Բարեկրնի աշտարակը շինողներուն բազմաթիւ շարժեալ նման: Ինչ հայութիւն, ինչ հայերն եւ ինչ լեղունութիւն: Տեսնակն եւ լոպին ինչպէս կը թնդար:

Սոս Ժողովարմալ Պոմպիւրի Երբին վրայ, լուսնկայ տուն եւ քանի մը տնձերու քով հայ օրիսրգը բարակութիւն կը ծախէր եւ խոտաւթիւնը ծախկաւած լեղուիմը փրէնիկութիւնը կ'ուղեր յայտնել տնչուա Եւրոպայի գաւառի կարծիքով գիտէ... Համբերութիւն գտան, ծամեքով մտիկ լնելու այս բազմաթիւն լեղունութիւնը որ գեւ աղաւթիւն մը կ'ընէր մեր վրայ: Դարգարմալի տգիւր խմբը որ ծիւթի պէս կը ծամուէր մարգրուտ, տկուանեքու ներքեւ: Բոլոր որովհետեւ իր շարժեքը ներկած կ'ընէին լուսնկայով, մենք ալ տկամայ կ'ընէաւ կայէնք, այն վարքիկէն, թէ տկամները եւս շինուա են ինչպէս շատ հեղ կը հանգիստի Եւրոպայի մէջ...

Ո՛չ լեղունագիտութիւն չը կար բնաւ այս աղաւթիւն տակ, հաղորատուութիւն խոտիւրով եւ թուքով պատաւատուած լեղունագիտութիւն մը:

Չ'ենք ուղեր տկամիկութիւն մ'ընել եւ պարագաներ չիչիլ: Այս տակի միասնի եւ այս ծովիկէն կողմութիւնը հիմայ, մեծ քաղաքներու մէջ, գրեթէ բնականութեւ ըլլաւով, գրածնիւ մէկու մը չը վերաբերուի:

Արբ հոտանքը փոքր էր թուի շինող շեղաւ, ընդհուկաւարի գոռչութիւն պատաւարին տունը փրէնիկ եւ տունը ընտանիք մը ողաւթելու իրենք եւս կուր եղան հոտանքին:

Այսօր գրեթէ անկարելի է հոտանքը եւս հրել կամ (1) Exotique.

զոհե իր բռնութիւնը մեղմել, այնքան սուր քայլ ունի եւ ժամէ ժամ կ'սպառնայ աւելի ծաւալիլ մեր ժողովուրդին մէջ: Թո՛ղ տակաւին Հայերը սղայի պէս պարծին տա՛նք անկիր Այրարատ լուելով, երբ ազգութեան հին բեկորը ամբողջութեամբ լատ մը չ'ունին եւ օտարին ու ազգականութեան ուխտը զիրենք կը քշէ, կը տանի դէպ ի անել փոս մը...:

Տարին տանելէ ետքը բնութիւնը ամեն բան կը ծաղրէ, կ'ըսէ Նափոնթէն. Տաշար արդէն հիւթը ծծած է եւ կտուր ծաղքը տոտծ (1):

Ինչ կը մնայ ուրեմն ընել: — Սպասել ուրիշ սերունդի, վասն զի արդի սերունդին յանր յոռած է. բայց սպասելով հիմաւորէն ուղիատիւ նոր եւ ապահով ուղի մը գտնել ուր ամալ քաղելու ուտեն ընտանիք մը չ'ստիպուի իր հայրենի աւանդները ծամբուն մէկ կողմը նետել, հին սովորութիւնները բեւեռ սեպել, զանոնք վերայէն թօթուել ինչպէս փոշին կոշիկի մը վրայէ, եւ ուրիշ ազդերու շինծու զարդերով պատանքուիլ: Հայու միտքը փոխա՛նախ, սիրաւ մաքրուի ետքը, հակառակ նորէն պատկա՛ն պատկա՛ն եւ ետքը, ամենէն ետքը իր վիճակին յարմարինչ հաղուտ պէտք է, ինչ կապուտ կը վայել թո՛ղ անով շտկուի: Եթէ Եւրոպայի ձեւ առնուլ հարկ ըլլայ այն աստի, թո՛ղ առնու, միտս չ'ունի, ներսը հոստատուած է, դուրսի զոյնը ա՛յլ բնէն չ'աղդէր, եւ եթէ աղղէ իսկ դառն հետեւութիւն մը չը կրնար բերել: Այլ կրկինէք որ ծուռ չը մեկնուի մեր միտքը, զրաճնիւ եղածին դէմ չ'է հապա ըլլալիքին. եւ որովհետեւ հայ ընտանիքներու մեծ մասը հոսանքէն դեռ հեռու կը գտնուի, զիւրեմն է, հայրենիքը անկեղծօրէն սիրողներուն, քննել, փորձ մ'ընել, ներսը մաքրել եւ դայն հազեցընել նոր յատկութիւններով:

Մարդու բնութիւնը լայնեւրու համար բնութեան օրէնքէն խոտորելու չ'է սրպէս զի խնամքը կամ կըթուրիւնը վեր ի վերայ պատուառա մը չ'ըլլայ եւ արմատին ետքիւնը չը խանդարէ:

Բնութեան մէջ կեանքը ներսէն դուրս կը յայտնուի ամեն տեղ եւ ամեն դասի մարմիններու քով: Իր այս անդրդուելի օրէնքին մոռացումը ի վերջէ կը բերէ հիւժում կամ ամբութիւն որ ըսել է կեանքի կորուստ...:

Այս խորհուրդները միտքերնիս եկան մեղ անծանօթ օրիորդի մը հրատարակած թերթը ընդունելու ատեն, որ իբրեւ համակրութեան ընծայ կը զրկուի... Պօփոխէ: Զարմանալի՛ լատա. Պօլսի մէջ մարդ կը բնորոշէինք եւ դտանք... մարդկութեան ամենէն աղւոր կէտը որ Արեւմտայի կողմը միտելու կը համարձակի այնքան սխերիմ թշնամիներու մէջ եւ ստկալի ալեհոծութիւն տան: Ասոյց է որ այս օրիորդը արիւթիւն ունի, Հայկուհի մ'է ինչպէս ինք կ'ստորագրէ հրատարակած թերթին ներքեւ, իր առջեւ երկու երեք տասեր գնելով բարակ լաւնախի պէս, որպէս զի իր ս'ըլլալը չը յայտնուի հետաքրքիր երկտատարներու: Իր վրայ

(1) Il se moque de tout: Certain âge accompli

Le vase est imbibé, l'étoffe a pris son plis.

հետաքրքրութիւն քաշել ինչ վարպետութիւն օրիորդի մը կողմէ: Այս օրիորդը այնքան համեստութիւն չ'ունի որքան ծախել կ'ուզէ հասարակութեան. մարդկային սիրտը կը ձանձնայ եւ դիտէ որ հետաքրքրութիւն չարժէ՛ր վաստք եւ երբեմն սիրտ շահելու ամենէն աղղաւ հնարքն է:

Ղերբոր՛վ սքողուի եւ դաշտերէ, լեռներէ, ծովերէ անցնի... կարեւոր զգուշութիւն օրիորդի մը համար, վասն զի, հին Սպարդի մէջ եղած կարծիքին նայելով, մերկութիւնը կիները ատել տալու զօրութիւն ունի:

Բայց եթէ այս գրող աղջիկը երեսը կը պահէ եւ ծածկայթի ներքեւ զնելու կ'աշխատի, իր սիրտը առնաբար կը բանայ բաղմութեան եւ անշուշտ կ'ուզէ որ իր բաժնէն դատուի եւ ո՛չ իր ղէմքէն: Կարելի է թէ մարդիկ երեսը նայելով մոգուն եւ ուղիղ դատում մը չ'ընեն իր վրայ: Այս արգարութեան սերը զինքը կը պատուէ եւ բոլորովին մեր ուշը կը հրաւիրէ...: Դասենք ուրեմն զինքը ամեն տկնածութիւնով իր եաշմախին ետեւէն...:

Կամբող կատար եաշմախը Հայկուհի. պիտի քննուիս հեռաղետ դարձիւ, վասն զի վարանդութիւնը միայն զմեզ հայրենիքէ կը բաժնէ եւ Սենա դետի եղբերու վերայ կը բեւեռէ, այլ եւ կը դատապարտէ միշտ այս գործիով ազգայիններու վրայ նայիլ: Եթէ սխալինք՝ ներում, եթէ լաւ տեսնենք՝ զովեւս եւ եթէ արդար վճիռ տանք՝ համբերութիւն, հայրենիքի օգուտը եւ սոսկալայն միտք բերելով...: Այս է հրապարակ իջնողին հակառակը եւ մէկը չը կրնար խուսիլ անկէ:

Ետեւ՝ խոր Հայկուհին ուրեմն կարկուտաբար կը մոռնայ, կաւաւ կը ծողէ, անեղը կը թողու, թիւը կը կծկէ եւ թուղթի թերթեր կը ծաւալէ իր առջեւ. սեւան կը թափէ եւ գրիչ ձեռք կ'առնու. մասնադր կը սկսի իր հանէ եւ զրաճելով կը նետուի աշխարհիս ամենէն վերդովալի եւ փշոտ դաշտին մէջ, անտարակոյս ուրիշ հայկուհիներ պաշտպանելու համար:

Ինչ կը դառնայ արդեօք Պօլսի մէջ որ Հայկի աղջիկ մը ոտքի կ'ենէ եւ կը զրահուի սցառէս: Միթէ՛ Բելը յարութիւն տա եւ միթէ՛ օրիորդներու հափափում կայ ինչպէս հին ատեն Սապինքերու (1) մէջ. միթէ՛ առնողանողի վրայ են, միթէ՛ հալածումը այնքան է մարդերու կողմէ որ կոյսեր ոտքի ներքեւ կ'երթան եւ համեստութիւնը լիբր եռանդէ մը կը թշնամուի: Զ'ենք գիտեր: Պօլսի վրդովներու խելքերնիս չը հասնիր: Միայն՝ հեռուէն աղաւաղութիւն, փրկութիւն, յարութիւն, փառք, Հայրենիք, պատերազմ, իրաւունք եւ այլն բառերու շշուկ մը կը լսենք եւ կը վախճանք որ այս ամենը աղջիկի վրդովութիւն չ'ըլլայ...:

Ինչ եւ իցէ, Հայկուհի օրիորդին հրատարակումը կը մնայ նշանակելի երեւոյթ մը ազգային կեանքի մէջ եւ մեր ուշը գլխովին կը յափշտակէ: Այո՛ նոր 'երեւոյթ մ'է այս փոքր թերթը եւ գուցէ նոյն օրի եւ բարի ղէպքի այդ մը եւս աւետէ. վասն զի, ինչպէս պատմութիւնը կ'

(1) Տալիս պատկերներն այս դեպքը նկարած է:

հաստատել, մարդկութեան ամեն երեւելի փոփոխութեանը մէջ կենդանի մատ ունեցեր են միշտ:

Ըսենք նախ թէ եաշմախլը Հայկուհին կրնայ համագործել որ իր զրաժը մէկէմէկ սաստիկ ուրախութեան տուաւ մեզ եւ վայելքով մը մտիկ կ'ընէինք իր հեծեծումը, յայտնի ձայնը, խրախոյսի երգը, սիրաբոյր եռանդը եւ այլն եւ այլն: Բայց եկե՛ք նայէ՛ք որ անխառն բերկրութեան չը կայ մարդու սրտին մէջ մանաւանդ երբ խորհելու եւ գնահատելու կէտը կը հասնինք, ըսել է թէ մեր ուրախութեանը երկար տառն չը տեսց, վասն զի քննելու սրտութեանը միտքերնու մէջ այնպէս տեղաւորուել է որ չենք կրնար դայն դուրս հանել նաեւ անթերի պատկերի մ'առնել: Ախար ուրեմն խորհիլ եւ քննել այն ծանր նայուածքով որ օրիորդի, մանուսանդ գրիչ բռնող օրիորդի մը, արժանի է...: Նախ թերթին անունը մեր աչքին դարկաւ: Ճակտին աղեղութեանը դէշ նշան է Վալմիթերի եւ Կալի բաժնետէրուն նայելով, եւ մէկէն սիրտերնին թո՛ւնդ ելաւ որ այս աղեղութեանը բոլոր մարմինին վրայ չը գտնուի...: Ենչ կը նշանակէ, կ'ըսենք, կ'ըստ բառը որ եաշմախլը Հայկուհին դայն ընտրեր է, այնքան բոռերու մէջ, իր ճակտին վրայ փորագրել տալու համար: Գիտենք որ ընտրելու յատկութեանը շատ հեղ կը պակսի աղետ սեռին քով եւ իր աչքերու վրայ եաշմախլն աւելի հաստ կտաւ կայ երբ իր սիրտի եռանդէն կը շարժի, բայց հոս այս պակասութեանը այնպէս ծայր կը տայ որ նայողը կը վերադառնայ:

Եթէ եաշմախլը Հայկուհին զխառնութեան ունէր նուազելու, աղիք քերելու կամ ուրիշ ձայներ հանելու, կրնար ազնիւ դարձի մը բնաբեր եւ իր անուշ մատերը անոր վրայ յագեցնել: Ասկէ զատ ակունջէն սկսիլ մարդ լուսաւորելու համար, մեր ազգայինները տառն եւ ինը դարէն կը հանէ եւ քանի մը հազար տարի ետք կը տանի:

Անշուշտ կիթառ օրիորդը աղատ է ընկրկիլ եւ դէպ ի Օրֆէ երթալ, բայց այն տառն իր անունը պէտք է որ փոխէ, Օրֆէուհի ստորագրէ եւ ոչ Հայկուհի: Այս կերպով կիթառ յոյն բառը (1) նշանակութեան մ'առնի, նպատակ մը կը յայտնէ եւ կրնայ Օրֆէին շունչով վայրենիներու դմայլամ եւ յղկութեան տալ: Օրֆէին նուագը քարերը կը շարժէր, կ'ըսէ ուսանողութեանը, եւ գաղանները կը գոյէր:

Եթէ կիրառին տնօրէն օրիորդը արդի Հայերու քար սիրտը շարժէ իր թիթ եւ ու վարդէ մատերով, Օրֆէին մեծ բարեգործ մը պիտի սեպուի մարդկութեան մէջ: Անմահութեան պատկ մ'է այս որ ամուսնութեան պատկէն առաջ իր գլխուն վրայ կրնայ իջնել: Իրարու ետեւ երկու թագ տանուլ անգոսնելի պատիւն է, եւ արքայներու, օրօնք մէկ թագ ունին, եւ սուրբ բարին՝ որ երեք թագ կը կրէ, մէջ տեղը կրնայ դասել զինքը ամեն արժանի փառքով:

Երկրորդ՝ ըսելու կերպերը կարգէ դուրս անմարտ

(1) Պրանսերէնի մէջ կիրառ բառը ծայրերի եղանակաբիւն ունի շատիկի թերանք...:

երեւոյն մեզ: Հայկուհին, եթէ իր տառերէ եաշմախլն ներքեւ նորուս պէխ մը չը պահէր, դեռ շատ տառն է՝ որ հեռադուրս սովորած է: Իր ամեն մէկ յօդուածի տառերը դատարկ կը զգուցին եւ նոր երես մը բնաւ չը տեսնուի որ այս տառերու մէջ: Կարծես թէ բառ բառի վրայ զիպուեր եւ Հանդէսին տառերը չինէր են: Ածականներու տօրմա մը կը գտնուի հոն որ ուսուցու բան է՝ նաեւ պար օր:

Ինչո՞ւ այսքան դարդ, այսքան ծաղիկ եւ այսքան գոյնգոյն թերակներ (քօրտեղա): Հարմար կ'երթանք եթէ լոյս տառելու, պարի տառն կը հրաւիրուինք եթէ խնամաւորեան բաղինը, որո՞ւ սիրտ մոգելու համար է այսպէս կըտրտուիլ որ զրուածին մէջ ջիլ մը չը թողուր, որո՞ւ արդեօք աօնը կ'ուզենք խմբել երբ սուղը մեր տառն է, երբ անխոհեմութեանը գերութեան չգլմաներ կ'երեւիլնէ իր ձեռքով:

Ո՛հ ճշմարիտ գիտութեանը այս կերպով չը սեթ եւեթութիւն եւ բո՛ւն գեղութեանը պարզութեան կը սիրէ, չինժու կերպարաններու կարօտութեան չ'առնի բնաւ միտքեր յախշտակելու եւ սիրտեր դրաւելու համար: Հայկուհին տառը բռնել, շոր (1) կարել սովորել է, բայց ինչպէս կը տեսնուի, տակաւին ձեւել չը դիտէր, եւ բոլոր արհեստը ձեւին վրայ է...:

Կիրառ բռնողը ասկէ լուր անգամ չ'ունի եւ իր ուղած աղատութեան յայտնի կ'երեւի թէ չ'զգար բնաւ այն փափուկ թեւութեանները որոնք միշտ կը խնդրուին գրողէ մը: Գրելու դժուար արհեստը ոչ միայն հարկ կը դնէ գրագետին որ խորհի, երկարօրէն խորհի ընտրած նիւթին վրայ, այլ եւ Գրողէ որ դայն յղկելէ չը գաղրի մինչեւ ի լոյս հանելու կէտը: (2)

Պիլաֆոն բառ գրելու Արհեստին մէջ թի՛ ոճը մարդ խի է, եւ մենք կ'ըսենք կ'ընը ձեւ խի է: Անոր համար երբ կը տեսնենք Հայկի դուստր մը որ գրելը ուղանք շարելու նմանցնելով ամեն մէկ ուղանքին մէջ տեղ տաւ ծաղիկ մը կը դնէ, երկու երեք ներհանգ զոյններ իրարու կը խառնէ, վրձինը հոն հոս կը քսէ ու թերթը կը մրտաէ բարի ախորժի դէմ, կը ցաւինք եւ կը փափաղենք որ մկրտար վերատին ձեռք տանու եւ ձեւել սովորի: Կարելի է թէ կտաւ ձեւելու տառն կերպերու

(1) Թիֆլիզի շեգուշ գրեւտ կը եղանակէ:

(2) Polissez-le sans cesse et le repolissez.

BOILEAU.

(3) Ces choses sont hors de l'homme; le style c'est l'homme même: Գի՛ մը վերը նոյն բնագէտը, որ նաեւ երեւելի հեղինակ է, կը գրէ. Mais pour le petit nombre de ceux dont la tête est ferme, le goût délicat, le sens exquis, et qui comptent pour peu le ton des gestes et le vain son des mots, il faut des choses, des pensées, des raisons; il faut savoir les présenter, les ordonner; il ne suffit pas de frapper l'oreille, d'occuper les yeux, il faut agir sur l'âme et toucher le cœur en parlant à l'esprit.

հարկաւորութեան վերահասու ըլլայ եւ չուտով սրտազրուի...

Ներքորդ՝ եթէ Հայկուհի օրիորդին զուլը կարգէ դուրս ծաղիկներով զարդարուած դասնք, մէջը տեսիլ մը չը նշմարեցինք բնաւ: Ներքեմն մարդարէի ձայներ, երբեմն իմաստունի վճիռներ, երբեմն մարտիկի խրախոյս եւ երբեմն աղջիկի փափառք, ահա բոլոր լսելի եղածը, եւ ստուգիւ անհնարին է մեզ ըմբռնել այս ամենուն նպատակը: Ուր ենք եւ ո՛ւր կ'ուզենք երթալ այս անհիմն աշխոյժով: Ուշաբերուելու օրը եկաւ եւ հարկ է այսուհետեւ բառերու լուծը թօթուել իրութիւնը հասկընալու համար: Կիթառով Ժան ա'Արքի մը բրածը չը գործադրուիր՝ վասն զի ժամանակները փոխուած են. ուրիշ դարի մէջ կ'աղբիւրք եւ ուրիշ երեսով թշնամի մը հետ գործ ունինք:

Ծաղրելի բան է միշտ հայրենիքի սէր քարոզել եւ հայրենիքին անունը ամեն բանի մէջ խառնել, ինչպէս ամօթ կը սեպուի աւուր օրիորդ սիրելու հրաւերքը տեսնակ մը մարդերու կողմէ: Բնութիւնը այս պաշտօնը մէկու մը չ'է յանձնած եւ ինքը կ'ուզէ կատարել միշտ եւ ամեն բազմութեան մէջ: Սէրը թէ՛ Աստուծու թէ՛ հայրենիքի եւ թէ՛ կիսի, ի բնէ՝ զուտ անուակի պէս մարդու սիրտէն կը բխի եւ հարկ է՛ որ իր երակը բանալու աշխատինք: Սիրայ ամենէ մեծ թշնամի կրնայ սեպուիլ անողորմութիւնը, երբ ասոր կայր հարուածներով կ'աղանաւի, զօրութիւն մը չը կայ որ իրեն յարութիւն տայ...:

Հայրենիքին զգայութիւնը մօր կաթին հետ կը ծըծենք եւ կը պահենք զայն օրօրանէ մինչեւ դերեզման: Եթէ մայր մը այն վեհ զգայութիւնը իր զաւակին չը տար, բիւր քարոզ եւ յորդոր անօգուտ են, եւ ի վերջէ տաղտուկութիւն կը բերեն ունկնդիրներու: Հայրենիքի սէրը այն շիշի կը նմանի ուր ազնիւ իւզ կը պահուի. երբեմն երբեմն զայն բանալու է որ իր աղղու հոտը զուարթութիւն եւ աշխոյժ տայ: Ինչո՞ւ խուսկի եւ ուրիշ ազնիւ փայտի հոտը մեր եկեղեցիներու մէջ այնքան խորին տաղաւորութիւն կ'ընէ հաւատաւորներու վրայ, միթէ անոր համար է՛ որ չաբաթը մէկ կամ երկու անգամ այնպիսի օդի մը մէջ կը գտնուին եւ անոր բայրը կ'զգան:

Նաշմախը Հայկուհին երբ Կիրառիկ տնօրէնութեան հետ ընտանիքի տնօրէնութիւնը վրան առնու, մեր ըսածին իրութիւնը պիտի զգայ եւ պիտի համոզուի որ մօր ազնիւ գիրկի վրայ կը ծլին այն ամեն զգայութիւնները զորոնք հիմայ թուղթի վրայ կը տարածէ օրիորդին ամենէ սիրուն զարդը, համեստութիւնը, ստքի ներքեւ առնելով...:

Օրիորդ մը ընտիր մայր ըլլալու միայն պիտի աշխատի ինչպէս երկտասարդը հզօր այր: Արբ մայրը իր պարտքը կը կատարէ ընտանիքի մէջ եւ այրը հրապարակի վրայ, հայրենիքին կամ աղղին գործերը կը շարունակէ եւ անվրդով կը քալեն: Ինչ պիտի ընէ Հայկուհին աղատութիւն, իրաւունք, համարձակութիւն եւ այլն եւ այլն զորոնք կը յանդգնի խնդրել հրապարակաւ: Միթէ հրապարակ իջնելու միտք ունի, միթէ աղղային ըս-

ուած ժողովին անգամ կ'ուզէ ըլլալ. միթէ երկտասարդներու հետ իղձ ունի ուկումբի մէջ մոնել եւ լեզուանութիւն ծախել քաղաքի կամ կրօնքի խնդիրներու վրայ, միթէ կը փոփոգի պատերազմի երթալ ու էդ գունդեր շինել թշնամիներու դէմ. լա՛ւ, շատ լա՛ւ: Հապա ինչո՞ւ կը դեղեկեալ եաշմախը թօթուելու եւ վաճան մ'առնելու. ո՞ր օրերու կ'աղաթէ եւ ինչ նոր առիթ կը խնդրէ երեւան ելնելու համար. Հայաստան, անտէր Հայաստանը արիւնով վերստին կ'ուռողուի եւ քանի մը թեթեւ մարդերու պատճառով հարիւրաւոր անմեղներ կ'լինան, կը մեռնին անզուրկ սուրերու ներքեւ...:

Շիտակ շիտակ ըսենք իր ուղածը կիթառ քարնել է՛ հապա ամաղօնի պաշտօն մը հնարել եւ Հայկուհիները կուրծքով ներքինի ընել: Այս ամենը Հայկուհի տղամիւս չը վերաբերուիր բնաւ: Հազար տարի Հայկուհի եւ՛ ըսէ եւ բերան խզէ իր գրօշին ներքեւ երեք հայու հարողատ դուստր չը պիտի կրնայ հաւքել եւ ընտանիքն իրէ զօրս հրել:

Հայու դաւալը երկու ստինքով, զօրաւոր ստինքով (1) ինչպէս կ'ըսէ բանաստեղծ մը, մայր ունի եւ անոր անարատ կաթը ուտելով մեծցեր է մինչեւ պատր Հայաստանի եւ ուրիշ քանի մը քաղաքներու մէջ: Թո՛ղ տալու է որ այս կենսատու կաթը ծծէ միշտ, որպէս զի իր սերունդին արիւնը պահէ եւ զայն հաղորդէ դաւակներուն: Ինչ բանի կը ծառայեն, այս արիւնը մէյմը խառնուելէ կամ ապականուելէ ետքը, անհիմն քարոզը, չոր խօսքերու հրաւերքը կամ անուշ բերնի հեծեծումը: — Նրկու բանի մարտութեւն եւ մոլաւելու: Մեզի համար ո՛չ մոլորութիւն եւ ո՛չ մոլութիւն պէտք են, հապա մեր սերունդին կնիքը որ էր պատիւ եւ անկախութիւն: Ուր պատիւ չը կայ, ընտանիքը չը ծաղկիր, վասն զի սէրը պատիւի վրայ դրած է արգի լուսաւորութիւնը, ուր անկախութիւնը կը պակսի՝ աղգութիւն չը մնար, վասն զի աղղի մը եւթիւնը ինքնօրէնութիւնով կը յայտնուի...:

Պօլիս ծնած Հայկուհին դեռ չը գիտէր որ Հայկը ուրիշ բանի համար աղեղ չը քաշեց եւ ուրիշ գիտաւորութիւն չ'ունէր երբ փոքր ածուն (2) կը պատրաստէր լեռներու ապաւիններով:

Օրիորդի մը գիրդ մատերու չը վայելէր Հայկին աղեղը կիթառի աղիք ընել եւ զայն պրկելով աղղային սէր երգել...:

Օրիորդներու անկախութիւն խնդրելէն առաջ աշխատինք ամեն մէկ Հայը անկախ ընելու՝ միտքով եւ քառակով, եւ ետքը, այո՛ ետքը միայն, մասնաւորները ընդհանուրին անկախութիւնը գտնելու համար կրնան ուժ հաւքել երակներու մէջ եւ ոսկի դիզել հայրենիքի խորանին վրայ...:

Չորրորդ՝... կրնանք այսպէս մինչեւ տասներորդ երթալ եւ Կիրառիկ թեւերը քսել: Բայց կ'զգանք որ յօդուածը ասկէ աւելի երկարել ճանճութիւն պիտի

(1) Une femme aux puissantes mamelles.

A. BARBIER.

(2) Խորեկացի:

բերէ եւ եաշմախլը օրիորդին սիրաւ սլիտի վերաւորենք տակամայ մեր խիտա կամ անշահասէր քննութիւնով: Այս վերաւորելու նպատակ չունինք եւ եթէ Կիրաւոր գեռ կը շարունակուի (1) իրեն երկար օրեր կը մտղ-թենք որպէս զի փորձով համազուի թէ ըրածնիս ան-հիմն նշմարութիւններ չեն:

Հայրենիքի սէրը, զորն որ գիրքերու մէջ եւ սուտ քարոզներով չենք սովորած, համարձակութիւն տուաւ մեզ նաեւ օրիորդի դէմ գրել եւ երեսի եաշմախլը թօթ-ուել խտիւ բայց ո՛չ լրբօրէն:

Համալրած ենք թէ Հայկուհի օրիորդին քով աւելի թեթեւութիւն կայ քան թէ ուրիշ պակտութիւն եւ ահա անոր համար է որ մեր քննութիւնը ասկէ անդին չենք տանիր: Ճշմարիտ յանցաւորը ազգն է, այսինքն մենք ամենքս: Եթէ գիտնայինք քիչ մը համեմատութիւն պո-հել, եթէ սնտիառութիւնը եւ ազմակի սէրը մեր սիրտը չը յափշտակէին, եթէ փոքր բայց կայուն հիմնադրու-թիւններով սկսէինք ո՛չ միայն հայ լեզուն կը կոկուէր որեւէրեայ միւս լեզուներէն աւելի, այլ եւ արժանի կ'ըլ-լայինք պատմագրին խօսքերու, — Հանուրց հիւսիսա-կանայ վեհագոյն:

Սնտիառութիւնը եւ զրախօսութիւնը մեզ կորուստի քով տարին եւ դեռ չենք զգար որ երկու քայլ հեռու վիճ մը կը գտնուի, վիճ անցատակ...:

Ո՛հ աղգայինք շատ կը սխալին երբ մանրմանը թեր-թերու բազմութիւնը լրատուութեան աւետիք կը քարո-զեն: Բնդ հակառակը իմաստակութեան փթիթիւն նշան է այսպիսի խումբերու երեւոյթը, որոնց մէջ ամեն բանէ տաաջ առաջանք կը պակսի եւ որոնց նշանատեթիւնը տաթի եղած է հայ լրագրութեան անարդուելուն:

Ասանկ հրատարակումներով անկարելի է որ մեր մէջ զրապիտութիւն մը հաստատուի եւ փիլիսոփայու-թիւն մը երեւի, վասն զի բարի ախորժը մաքրուելու եւ գիտութիւնը արմատ ձգելու տեղ՝ հաստատութեան թուիքը օրէ օր կ'ապականուի եւ թմրած հետորու-թիւն մը կը տիրէ միտքերու մէջ:

Երբ զօրութիւն մ'է, երբ կ'ապականուի կամ երբ կարգէ դուրս կը ցրուի, իր հետքը հողիւ կը նշմարուի. ընդ հակառակը երբ կ'ամփոփուի եւ կը վարժուի կրնայ զիւրաւ նշանաւոր բան մը արտադրել ու ընկերութեան ծառայել:

Հայ աղգը շատ ցրուած է անտարակոյս՝ բայց հայու միտքը աւելի ցրուած կը գտնենք հիմնա եւ կը տրամիրք, վասն զի իր բեղմնաւորութիւնը կ'ուղենք եւ ո՛չ իր ամ-լութիւնը:

Այս մեր յետին խօսքերը Հայկուհի օրիորդին չեն վերաբերուի բնաւ, վասն զի եթէ իր քով բարի ախոր-ժը եւ ձեւը կը պակսին, բաւական ուսում կը տեսնուի իր վրայ. ուստի իր ձեւքն է փոքր աշխատութիւնով, ո՛չ միայն զուխը սուտ զարդերէ պրծել եւ իր տեսլիները

(1) Կիթսոնին աւջի թիւին նշիչ թիւ չը պրկուեցաւ մեզ. չենք գտնուիր. այս տեսակ գործիներուն ճայնը աւելի տեղի կ'զգայ մարդ... Թեւեռնէ:

յօտել, այլ եւ իր սեռին շնորհքը առնուլ եւ հրապարա-կը թողուլ բոլորովին: Բնաւորութիւնը լուծեան եւ սրբու-թեան մէջ թո՛ղ իր միտքը յոգնեցնէ կը թուի եւն խը-ղիւրին վրայ մատամ Նեքերի կամ աւելի անուանի տի-կինի մը գիրքը առջ եւ ասեւելով, որպէս զի ինքն ալ օր մը երեւելի տիկին ըլլայ, եւ հետեւապէս աղգին փառք տայ եւ ոչ ունայն յօղուածներ: Օրիորդ մը ապագայ ըն-տանիքի թաղուհին է. իր թաղաւորութիւնը մանուաւդ տահմանուած կը գտնենք երբ բնասանիքի մը էութիւնը կը քննենք հայրենիքի անապակ սիրով: Օրիորդ մը կրնայ, գէպքերէ մզուած, հրապարակի վրայ փայլիլ, բայց իր գլխաւոր պարտքն է բնասանիքի մէջ աղրիլ հայրենիքին զաւակ՝ եւ մտրդկութեան անգամ պատ-րաստելու համար: Ուսումը կ'օգտէ օրիորդութեան բայց անոր էութիւնը չը փոխէր բնաւ:

Ս. Ո.

ԿԻՒՐՃԻՆԵՐՈՒՆ ՎՐԱՅ ԳՐՈՒԱԾ ՎԷՊ ՄԸ

Հանրի Քանթի անուն գրողէս մը որ մեզ՝ եւ կար-ծենք շատերուն բոլորովին անծանօթ է, Բըլիւտը Տեօ Մօնտի մէջ (1) վէպ մը կը հրատարակէ Կիւրճիներու ընտանի կեանքը եւ բարքը յայտնելու համար: Վէպը իւրովի մեծ արժէք չ'ունի եւ կը նմանի այն գրութեանե-րու որոնք մէթէօրի պէս կ'երեւին եւ կ'անհետին առանց թեթեւ հետք մը ձգելու միտքերու մէջ, այնքան ձեւը եւ տիպը (Փոն) դուրի եւ արհեստէ եւ հնարքէ:

Սակայն մեզ պարտք սեպեցինք այս վէպը կարգա-լու ուշի ուշով. նախ՝ վասն զի Կիւրճիներու կը վերաբե-րուի այն եւ Կիւրճիները համառեւ եղբայր են. երկ-րորդ՝ վասն զի երկու գլխաւոր անձերէն մէկը Հայ է եւ հետեւապէս մեր ուշադրութեան արժանի: Ասկէ դատ քանի մը խօսքեր կ'ան հոն զորոնք չը լսելու զարնել հայրենասիրութիւն չը թուի:

Այս պարոն Քանթիը Թիֆլիզ կ'երթայ ուրեմն, ո՛վ զիտէ ինչու համար, հոն քանի մը ամիս կը նստի եւ այնպիսի հետաքրքրութիւն մը կ'ղգայ տեսնելով զայն զգոյն դէմքեր, շորեր եւ բարքեր որ մէկէն միտքը կը դնէ Թիֆլիզի իւր ծիւրը հասկնալ եւ ետքը զանոնք նկա-րագրել Եւրոպայի համար: Ուստի արեւմտեայ փեղոյր մը զուխը կը դնէ, բիրը ձեռքը կ'առնու, սիկարը կը վառէ, Ժողովուրդին մէջ կը մտնէ, հրապարակներու վրայ կ'երթեւելէ, բազմութեան կը խառնուի, տառ քով կը նստի, անոր հետ կ'եղնէ եւ ի վերջէ բարեկամներ կը գտնէ ու իր նպատակին կը հասնի: Բարեկամն շատ ինչ բան կայ մանուաւդ Ֆրանսիայի մը համար:

Ինչպէս յայտնի կ'երեւի այս Պարոնը հպարտութիւն չ'ունի եւ գուհներու շշուղ իրեն նեղութիւն չը տար: Բայց այս յատկութիւնը չը բաւէր լաւ գիտելու եւ մանուաւդ լուծելու համար: Հովիւը իր կեանքը դաշաի

(1) 1862, օգոստոս 19 թերթը:

մէջ կ'անցնէ, ասով չը կրնար ըստել թէ բուսապէս է:

Պարոն Քանթեյին հրապարակի վրայ գտած բարեկամներէն մէկը ազնիւ է եւ իշխան անուանի. ասոր դարմանալու չ'է, ազնիւ վրայ երբեմն մարդրիտ կը գլուհոյրէ: — Այս իշխանը երկար առեւ ուղեւորութիւն ըրեր է եւ բուսապէս ինչ լոտ է լուս. գիտէ: Ուստի ո'չ միայն Ալեքսանդրու այլ եւ Ասիայի, Եւրասիայի եւ գրեթէ բոլոր աշխարհի ներկային եւ ապագային վրայ խօսելու կը հաւանի: Ինչ ազնիւ մարդութիւն: Ամեն սիրով իր հայրենիքի դէպքերը, ընտանի եւ արտաքին կեանքը, բարեբաւ դադանի ծաղիկը, սովորութիւններու սկիզբը, մէկ խօսքով Թիֆլիզի մէջ եղածը չ'եղածը Պ. Քանթեյին առջեւ կը դնէ: Գիտե՞ս ինչու համար. — որպէս զի այս Պարոնը համագոյ թէ արեւելեաց ժողովուրդները, եւ մանաւանդ Ալեքսանդրը, բարբարոս են ու ձեռով միայն յղկուած:

Այս Կիւրծի ազնիւը շատ կատարելութիւն կրնայ ունենալ, բայց անշուշտ ազգային սէր չ'ունի եւ իր ուղեւորութիւններէ քաղած պտուղը մեծ իմաստութիւն չ'առնուի: Զարմանալին այն է որ Պ. Քանթեյը հրապարակի վրայ գտած իշխանին այս ծամած չէքէր իրեն նոր կարծիք կը մեծարէ մեզ բոլորովին միտքէ հոնելով ինքնակալի մը խօսքը. Նաբոլէօն Ա. ըսեր էր. — Քերէ՛ Վոսիօֆը եւ կը գտնես թաթար. » այսինքն բարբարոս:

Ինչ եւ իցէ, Պ. Քանթեյը այս կարծիքին չը հաւատարկ կը դարնէ, որպէս զի Թիֆլիզցիներու առջեւ կապիտալ մարդ մը չ'երևի: Կիւրծի իշխանը վրան կ'իյնայ եւ կ'աշխատի զանկալ համագոյ լեզու թարգմանելու եւ օրինակներ բերելով: Պ. Քանթեյը տարակոյսի ստուերին մէջ կ'ապաւինի եւ կ'ուզէ իւրութեան դարնել: Շատաշխարհ իշխանը ասոր վրայ աւելի կը գրգռի եւ պատմութեան կը դիմէ իր խօսքը հաստատելու համար: Չ'ես հաւատարմ, մտիկ ըրէ՛ ուրեմն. կ'ըսէ անոր, եւ կ'սկսի Կիւրծիներու ներքին կեանքը մօրե մերկիկ յայտնել: Այսպիսի մերկութենէ ետեւ հոն բարբարոսութիւն չը տեսնողը կոյր է եւ իրութիւնը չ'զգար բնառ:

Մտիկ ընենք նայինք ինչ կ'ըսէ պատմութիւնը:

1853, յուլիս 13ին, երկու օր միայն Հիւսնգուլիւն կրէրէ ետքը, Թիֆլիզի մէջ կը մեռնի Տիմիթրի Տոմէնթի իշխանը մէկ նորոգոյս գուտոր մը ձգելով:

Տարիա իշխանուհին, իր կենը, յուսահատութիւնէն իր գլուխը ո'ր քարին դարնելը չը գիտէր: Երբ առնի մէջ տակաւին ազգականք թաղումի հանդէսին կ'ըմաղին եւ տէրտէրները ազօթ ընելու ետեւէ են, Տիմիթրի Տոմէնթիին ծառաներու մեծ մասը արանգոյ կ'ապաւինի եւ գինիով կը միխթարուի. միւս մասը գիտէին մէկ երկու քայլ հեռու բամբասելու կ'սկսի: Կիւրծիներու սովորութիւն, Պ. Քանթեյի ըսածին նայելով:

Թաղումի հանդէսը կը կատարուի ողբի եւ արտասուքի մէջ: Տիմիթրի Տոմէնթի իշխանը սոօք փառօք յուսնգուլիւն հանդիստի կայանը կը տանին եւ մարմինը դերեզման դնելէ ետքը կը սկսին, կ'երթան բաներնուն

հոգ նետելու պաշտօնը Կրիկօրի անուն մէկու մը թող տալով:

Այս Կրիկօրին Տիմիթրի Տոմէնթի իշխանին վաղեմի ծառաներէն մէկն է. ուստի թին ձեռք կ'առնու. իր պարտքը կատարելու կը նայի, բայց շուտով կ'ըզայ որ թեւը յոգնէր է: Կը նստի գերեզմանին ծայրը, գլուխը կը սրբէ, չըպաւս մը կը վառէ եւ անշուշտ աշխարհիս ունայնութեան վրայ կը փորհի: Տեղն է:

Հոն այսպէս մտածելու տեսն' Կրիկօրին ձայն մը կը լսէ եւ վախէն շփոթած ինչպէս փախչելը չը գիտէր. բայց իր տանութեան չը կերցընելով այսպիսի վախ մը, ետ կը գոռնայ շուտով, այժմ' կ'առնու, երեսը խաչ մը կը հանէ եւ գերեզմանին մէջը կը նետուի: Ինչ տեսնէ..... Տիմիթրի Տոմէնթի իշխանը որ գեռ կենդանի է, կը խրչտի, թէպէտ եւ կ'իմամեռ: Շուարեւտ տեսն չը մտոր. թեւերը կը սօթթէ, կը գրկէ, գուրս կը հանէ, կ'աղաաւ իր տէքը: Խոնաւ հոգին վրայ քանի մը բոպէ օգձեկէն եւ սգի առնելէն ետքը, նորէն կը շարկէ զանիկա եւ կը տանի իր հիւզը որն որ հոնկէ վաթսան քայլ հեռու տեղ մը կը դառնուի: « Մեռեալ էր եւ եկեալ. կորուսեալ էր եւ գտաւ: » Կրիկօրին ասոր վրայ պարարտ եղը կը մտրթէր եւ անախտաբ կ'ընէր անշուշտ' եթէ իր վիճակը ներքը, բայց ինչ ընէ քոսկը պարագ է: Ուստի շիշ մը գինի եւ կտոր մը վեռ հաց ընծայելով իր սիրտին ուրախութիւնը կը յայտնէ եւ կ'աշխատի անոր մարմինը կաղցրելու: Տիմիթրի իշխանը գինին անկելով սկի կ'առնու եւ Կրիկօրին շուտով կը գրկէ շուկայ որ իրեն համաբ անանկ գեղացիի մը հագուստ ծախու առնու:

Տիմիթրի Տոմէնթի ազնիւը կ'ին ունի, ինչպէս ըսինք. Տարիա իշխանուհին, որ Գաղղապտանեանց արքայազուն սերունդէն է եւ որ իր գեղութեան համար Վալաք Կոմիտասի կ'անուանի:

Կարգընէն առաջ Վամիրանանուն հոգ երիտասարդի մը զարնուած է: Ամուսնութիւնը իր տէքը չը կտրէր եւ նաժիշտի ձեռքով կամ զիրով Վամիրանին հետ կը հաղորդուի միշտ: Յանցանքը որո՞ւ է: — Ծնողքներու, որոնք վաւանին կը կարգէն չը հարցընելով եւ կուրօքէն տրտում ազգազայ մը կը պատրաստեն անոնց:

Շատ բան աչտաք չ'է երբիկ մը որ զգայ թէ ճակատին վրայ բան մը կը բռննի, թէպէտ եւ կատկածը երբեմն աչքքան քերել կը սոց երեսին վերի կողմը որ չ'եղածը կ'երեւակայէ հոն:

Տիմիթրին բամբասումի շշուկէն եւ իր բուն նախանձի զրդամէն այս դադանի հաղորդութիւնը իմանալով մեծապէս կը կատուի եւ օր մը ի վերջէ սիրալիկ նամակները բռնելով իր ներսի հօրը եւ տաւելութիւնը կը պարպէ երկսիրտ Տարիա տիկինին վրայ: Գրութան սերի համար շանթարդել չը կայ բնաւ. թէ՛ շատ թէ՛ ուշ կայծակը կ'իյնայ տունին մէջ. այն ժամանակ Աստուած պահէ ընտանիքը եւ գտակաները...:

Տիմիթրի Տոմէնթի իշխանը իր պատիւը պահելու եւ իշխանուհին անհաւատարմութիւնը պատժելու համար, գիւղի տունը բանտի կը դարձնէ եւ կ'ուզէ զանիկա հոն

նեակէ եւ ամեն արտաքին յարձակումէ զերծ պահել. բայց իր ղիտաւորութիւնը ստակաւն ի գործ չը դրած մէկ երկու օրի մէջ կը մեռնի եւ կէս մը կը թաղուի...:

Յարութիւն առնելէ ետքը Տիմիթրի իշխանը, երբ Արիկօրին հիւղի մէջ կ'ապասէ, Տարիա իշխանուհին կը տեսնէ որ սեւեր հազած նաժիշտով եւ դաւիտով զերեղմանատուն կ'երթայ իր վրայ աղօթելու եւ բալու համար: Արեւեակայեա որ այս Տիմիթրին հիւղէն պիտի ելնէ ու իր անհաւատարմ կ'ընէ պիտի պատժէ կամ անորմէ թողութիւն պիտի ուզէ: Ո՛հ, ո՛չ բնաւ: Տիմիթրի Տօմէնթին այսպիսի մարդ է՛, կը շտարի եւ կը մնայ իր ծակին մէջ, երբեմն քննառու ոգիէ մը բռնկելով եւ երբեմն ներքեւ միտումով զգալով: Այս բարոյական օրօրումը կը տեսէ տաս երկու օր, — ո՛չ քէն կրնայ առնալ եւ ո՛չ ներում տալ մինչեւ զերեղմանին քարը դըրուելու օրը: Անկէ ետեւ Տարիա իշխանուհին մէյ մ'ալ հոն չ'երեւիր եւ իր սիրտը կ'աղղէ զէս ի հոյսագլի սիրտկանը: Տիմիթրի Տօմէնթի իշխանն ալ զիշեր մը գըրախը կ'առնու թիֆլիզէն կը հեռանայ եւ Արիկօրին Տաթօ անուն եղբոր հիւղը կ'ապասի: Հոն զգեստը փոխելէ ետքը, անունը եւս կը փոխէ: Ար պատուիրէ Տաթօյի ընտանիքին որ զինքը Նաաքիտու կոնչէն եւ իր ներկայութիւնը մարդու մը չը յայտնեն: Քնքուշ իշխանը յոնձն կ'առնու զրեթէ վայրենի կեանք մը վարել երբեմն սրտալով լեռի վրայ եւ անտառի մէջ ու երբեմն խորթալով զրեթէ անդգոյ հիւղին մէկ խորշը փռուած:

Այսպիսի կայութեան մէջ Արիկօրին պաշտօն ունի լրատուութիւն ընել, քաղաք երթալ, արշալոյս հետ լուրեր եւ փոխաւերներ հաւքել եւ զանոնք հիւղը բերել:

Երեք ամիս այսպէս կ'անցնին: Երեք ամիս տարւոյ մէկ եղանակը ըսել է: Սէրն ալ իր եղանակը ունի. ձմեռէ ետեւ զարուն, մանաւանդ այրի կ'ընի մը համար: Երեք ամիսէ ետեւ Տարիա իշխանուհին այրի սիրտը կ'սկսի փթթիլ, Արիկասի վարդը իր հոյսակալ զեղութիւնը կ'առնու եւ սիրոյ տաքուկ զերիւնը զգալով պարտեան տեսը կը ծալէ եւ ամենէ խորին սնդուկի մէջ կը պահէ զայն:

Վամիրան, սիրողի զրգումով (էնթէն), այս կէտը կ'ըմբռնէ. ինքն ալ իր կողմէ կզգայ որ սեւ ամպերը անցան, զուտ օրեր կ'աւելանային եւ կ'սկսի խլրալի, շարժիլ հնարք գտնել եւ այնպէս զղայ թայլեր կ'առնու, այնպէս վարպետ կերպով կը սարդի արգելքներու վրայէն որ, օր մը, չքեղ Տարիային զիրկը կ'ընայ...: Մեծ դայթակղութիւն թիֆլիզի մէջ. Հայերը կը մոման եւ Վաթիւրանը ուրացող կ'անուանեն. Ալեքսիները կը բռնկին որ ազնուուհի մը անաղղի հոյս մը հետ միութիւն կ'ուզէ ընել եւ իր տոհմը շնամաներ: Բայց սէրը կ'աւելանէ զատ քիչ մ'ալ խլրթիւն ունի. լեզուները կը յողնին իրեն դէմ ինչպէս օձի բերանը կը փչրուի ժայռի վրայ:

Երկար չ'ընենք, հարսնիքի օրը կը գայ. Տարիա իշխանուհին կուսութեան շրջերը կը հագնի. իր սրահները ծաղիկներով կը բուրուին, լոյսով կը փայլին, սիրուն

կիներով, վաւառն օրիւրդներով կը զարդարուին. երաժշտութիւնը ամենուն սիրտերը կը բանայ, երգերու անուշութիւնը հոգիներ կը շարժէ. Ժամը լեռին է, երանութեան վայրկեանը կը մօտի, մայր եկեղեցւոյ դանդաղ կը թնդայ եւ տէրտէրին դալուստը կ'աւետէ. եւ փոխանակ տէրտէրի ահա՛ քեզ Տիմիթրի Տօմէնթի իշխանը որ կայծակի պէս հարս ու փեսային մէջ կ'ընայ երբ Աստուծոյ պաշտօնեայն պսակը օրհնելու համար բերան բանալու վրայ է: Ո՛ր զիշեր եղերելի: Տիմիթրին ձեռքը զէս ի գալցնը կը տանի « Ես ինքս Տիմիթրի Տօմէնթի » կը ստույռնալ ճակղ ձայնով եւ իշխանուհիին առջեւ կը տնկուի արծառնի պէս: Գծբաղը այրին կը դարհարի, Արիկասի վարդը զոյնը կը նետէ, մահու դալուկով կը պատանքուի, զետինը կը փռուի եւ հոգի կը տայ...:

Այն ատեն Տիմիթրի Տօմէնթին կը դառնայ զէս ի Վամիրան եւ կ'ըսէ հեղինակ « Հարսնիքը ընցաւ: »

Ս. Ո.

(Պիտի շարունակուի:)

ՄԱՆՐ ԼՈՒՐԵՐ

— Փանի մը կիներ աղերս զրեկ տուեր են, կ'ըսէ օրագիր մը, որ Սօրպոնի դասերուն հետեւելու աղատութիւն ունենան: Արդէն կիները Քօլէթ ալ Ֆրանսի եւ ժարտէն ալ Բյանզի դասերու ներկայ կրնան դանուիլ. բայց կ'երեւի թէ Եւային թուերը զիտութեան ծառին աւելի մօտեցալ կ'ուզեն որպէս զի քաղած պտուղին էրիկ մարդերու ընծայեն: Օրագիրը չ'ըսէր թէ աղերսը ինչ ընդունելութիւն գտաւ. հաւանական է որ մերժուի վասն զի Սօրպոնի դասերը մանաւանդ երիտասարդներու կը վերաբերուին: Ինչ եւ իցէ մենք ուրախ սիրտով տեսնք որ հոյսագլի հոյսակալ տիկին մը Պ. Տը Լօմէնիին դասը լսելու համար Քօլէթ ալ Ֆրանս եկեր էր անցած շաբաթ: Արտուր թէ այս շքեղ տիկինը ուղէկ Ֆրանսերէն կը խօսի եւ մեծ փափաղ ունի Ֆրանսայի զրադիստութեան համը տունելու:

— 1820ին Ֆրանսայի մէջ 6,700,000 քիլօկրամ ծծումբ կը գործածուէր. 1836ին, 34,422,796 քիլօկրամ, եւ ո՛վ գիտէ այսօր ո՛րքան: Ծծումբը քիմիայութեան եւ արհեստներու շատ պիտանի նիւթ մ'է ու իր գործածութիւնը յայտնի կը ցուցնէ այն ահագին զարգացումը որով Ֆրանսա կը պարծի երկրի վրայ:

— Օրագիր մը այս կերպով կը դառնէ զետնի ածուխին բերքը բոլոր երկրի վրայ մէկ տարուն մէջ.

Անգլիա, 83,208,581 թօնելաթա (1)

Բրաւիլ, 17,361,567.

(1) Անգլիայի մէկ թօնելաթա 1,016 քիլօկրամ է:

Պեղիքա, 8,925,700.

Ֆրանսա, 8,490,702.

Աւստրիա, 2,160,987

Սաքսոնիա, 1,250,000.

Պատ եւ մօտակայ գլխութիւնները 300,000.

Ապանիա, 160,000.

Բուսիա եւ Թիւրքիա, 400,500:

Եւրոպայէն դուրս: Բէնսիւլիանիայի մէջ (Ամերիքա) 8,131,234.

Ամերիքայի ուրիշ նահանգները, 1,376,700.

Նոր Աքսիտիա, 300,748.

Հնդկաստան, 360,206.

Աւստրալիա, 300,000.

Վան Տիէմէն, 100,000:

Անգղիայի բերքը կրկնապատիկ է բոլոր միւս երկիրներու բերքէն, եւ դուրս կը տանի 8 միլիօն թօնելաթապանքն տասներորդը միայն:

Ֆրանսայի մէջ գետնի ամուրիւն բերքը ամեն օր աւելնալու վրայ է: 1859ին կը ժողուէր 7 1/2 միլիօն թօնելա. 1860ին, 8,300,000. 1861ին, 8,400,000. 1862ին, 9,400,000: Կը ծախսէ տարին 14 1/2 միլիօն. ըսել է թէ ներս կ'ընդունի զրեթէ 6 միլիօն թօնելաթա:

— Անգղիա 27,745,949 բնակիչ ունէր 1851ին: 1861ին եղած ազգահամարը 29,321,288 բնակիչ կը հաշուէ, ըսել է թէ տաս տարւոյ մէջ 1,575,339 բնակ աւելցեր է: 1841էն մինչեւ 1851ին եղած ոճումը միայն 705,499 հոգւոյ կը համենէր, վստահ զի վտարանդութիւնը եւ ուրիշ զեպքեր շատ մարդիկ օտար երկիրներ մղեցին: Սակայն եթէ Անգղիա 29 միլիօն բնակիչ ունի, իր մեքենաները չորս հարիւր միլիօն ժողովուրդի մը ուժ կը տան իրեն:

— Կ'ըսուի թէ հեռագրութիւնը ապրիլ կամ մայիս ամիսի մէջ Թիւրքիան Հնդկաստանի հետ պիտի կապէ: Երկաթէ թելը Պամպայէն պիտի սկսի մինչեւ Պօլիս պիտի երթայ Փոքր Ասիայէ, Պաղատտէ եւ Պարսկի ծոցէ անցնելով: Այս կերպով հնարին պիտի ըլլայ քսան չորս ժամի մէջ Լոնտոնայէն ի Պամպէ հեռագիր ղրկել:

— Իգալիայի քանի մը քաղաքներու մէջ ձմեռը կարգէ դուրս սաստիկութիւնով կը յայտնուի: Թիւրքիո քաղքին Վալսնդինո ըստած տեղը, որ Բօ գետին վրայ կը նայի, գրաւչափը 26 սասիճան ցուրտ յայտներ է յունվարի 21, 22, 23 օրերը: Այսպիսի ցուրտով ոչ բուրաստան կը մնայ եւ ոչ ծաղիկ. ոնոր համար տալիայի փունջ մը, որ ուրիշ տարիներ քանի մը ֆրանք հազիւ կ'արժէր, հինգ հարիւր ֆրանք ծախուեր է արքունիք գացող կիներու: Վիեննայի մէջ եղած ցուրտն ալ այնքան սաստիկ է որ 1788 է ի վեր նմանը տեսնուած չ'է:

— Լրագիր մը հետազոյց տեղեկութիւնները կը տայ Ֆրանսայի ընտանիքներու վրայ:

1856ին հաշուած ընտանիքներուն թիւն էր ինը միլիօն 387,581: Հարիւր ընտանիքի վրայ հաշուելով 10,40ը մէկ հոգիէ կը բաղկանար. 1851ը երկու հոգի կը

պարունակէր. 19,04ը երեք. 13,29ը հինգ. 8,94ը վեց եւ 10,76 վեցէն աւելի: Ուր կը տեսնուի թէ երեք, երկու եւ հինգ հոգիէ բաղկացած ընտանիքը միւսներէն շատ են: Միջին թիւով Ֆրանսայի ընտանիքը 3,84 հոգի կը պարունակէ: Անա գաւառի մէջ այս թիւը 2,83ի կ'իջնէ: Հայ ընտանիքը եւ ընդհանրապէս Թիւրքիայի քրիստոնէայ ընտանիքները 10 հոգիէ կը բաղկանան, կ'ըսուի:

— Քառուշուք ըստած նիւթը ծառի մը ուետին է որ 1736ին Լաքօնտամին անուն գիտունի ձեռքով Հարաւային Ամերիքայէ Եւրոպա ղրկուեցաւ: Այս պիտանի նիւթը առջի բերանյարգ չը գտաւ, բայց հիմայ, քանի մը արհեստներու համար, իր դործածութիւնը գրեթէ անհրաժեշտ է: 1807ին միայն 600 քիլօկրամ ֆրանսոս կը մտնէր. 1830ին, 16,483 քիլօկրամ. եւ 1851ին մէկ միլիօն 100,000 քիլօկրամ: Ասկէ կը յայտնուի թէ իր դործածութիւնը որքան ծաւալում գտաւ:

— Տասներորդի դրութիւնը (սիւթեմ տէսիմալ) Ֆրանսայի մէջ հաստատուելէն ի վեր տաս միլիար հինգ հարիւր միլիօն ֆրանքէ աւելի ստակ կտրուեր եւ ժողովուրդին մէջ ծաւալուեր է:

ԱՁԴ.

Արեւմտաքի առջի թերթին մէջ քանի մը տառերու սխալներ սարդեր են: Այսպիսի փոքր պակասութիւններ անխուսելի են օտար երկրի վրայ ուր ազգային մը կը հարկադրուի երբեմն մինակ աշխատիլ:

Սխալներուն մէկը միայն յիշենք եւ միւսներուն համար ներում խնդրենք: Երես 5, էջ երկրորդին մէջ տպուեր է. « Երբ բաղմութիւն մը իր ըրածը կը սրբազրէ, զրեթէ զէնք կը սրբէ եւ այլն: » Պէտք է կարգով. « Երբ բաղմութիւն մը իր ըրածը կը սրբազրէ, զրեթէ զինք կը սրբէ. » որն որ խօսքին ուրիշ նշանակութիւն կը տայ:

Համարատու

Ա. ԹՐԻԲՈՒՆ